BAKÜ'DEN BALKANLARA HALVETÎLİK III

Editörler
Prof. Dr. Levent Bayraktar
Yeliz Yayıntaş

Aktif Düşünce

BAKÜ'DEN BALKANLARA HALVETÎLİK III

Editörler: Prof. Dr. Levent Bayraktar - Yeliz Yayıntaş

Aktif Düşünce Yayınları: 29
ISBN: 978-605-83278-8-7
© 1. Baskı, Mart 2019

© Copyright 2019, *Bu baskının bütün hakları* AKTİF DÜŞÜNCE YAYINCILIK Ltd. Şti.'e aittir.
'AKTİF DÜŞÜNCE YAYINCILIK' Bir Nobel Akademik Yayıncılık Markasıdır. Sertifika No.: 40340

Bölümlerin yasal ve akademik sorumluluğu yazarlarına aittir

Genel Yayın Yönetmeni: Hilal Argun
Yayınevi Editörü : Fulya Bayraktar
Sayfa Tasarımı : Tarkan Erdal Kara
Kapak Tasarımı : Mehmet Ali Albayrak
Kapak Düzenleme : Mehtap Yürümez
Baskı ve Cilt : Sanyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit. 1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / Ankara

Kütüphane Bilgi Kartı

Bayraktar, Levent., Yayıntaş, Yeliz.
Bakü'den Balkanlara Halvetîlik III / *Levent Bayraktar - Yeliz Yayıntaş*
1. Basım. VIII + 224 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
ISBN: 978-605-83278-8-7
1. Tasavvuf 2. Halvetîlik 3. Felsefe 4. İslâm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Prefix, Remzi Kitabevleri, TveK Mağazaları

HZ. MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎ GELENEKTE HALVET

Safi Arpaguş*

Tasavvufta seyr ü sülûk, nefs ile hesaplaşmayı ve nefsi hakikate ehil kılmayı esas aldığından mücahedeye dayanmaktadır. Bu çerçevede mücahedenin belli başlı temel unsurları olarak erbaîn, halvet, uzlet ve genel anlamıyla riyâzet gibi temel kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramların hemen hepsi nefis terbiyesi ve rûhî eğitimin belli başlı unsurlarıdır.[1] Ancak temelde bu kavramlar çevresinde şekillenen nefis terbiyesi uygulamalarında özellikle tasavvufî düşüncenin kurumsallaşmasından sonra ortaya çıkan farklı tarikat ve zümrelerin bu hususta ki meşrep, yaklaşım ve anlayışlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu kavramlar, aynı zamanda seyr ü sülûkün belli başlı kavram ve yöntemleridir.

Esmâ yoluyla sülûkü esas alan tarikat mensupları arasında çok sayıda erbaîn çıkaranlar vardır. Sohbeti halvete, hizmeti uzlete tercih eden Mevlevîler, Melâmîler ve Nakşibendîler, tarikatlarında erbaîn çıkarmaya pek yer vermemişlerdir. Melâmîlik'te sülûk sohbet iledir. Mevlevîlik'te dergahta hizmet çile yerine geçer. Halvet der encümen ilkesini esas alan Nakşibendîler'e göre ise ihvâna hizmet ederken ve halkın içinde bulunurken de Hak'la beraber bulunmak mümkündür. (Uludağ & Eraydın, Erbaîn, 1995, s. 271)

---

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Bu kavramlar hakkında geniş bilgi için bkz. (Sühreverdî, 1993, s. 263-269; Tosun, 1995, s. 170-176; Schimmel, 2001, s. 109-115; Aşkar, 2004; Uludağ, Halvet, 1997, s. 386-387; Uludağ & Eraydın, Erbaîn, 1995, s. 270-271) (Eraydın, 1993, s. 315-316; Gölpınarlı, s. 397-399).

Toplum hayatını tamamen terk edip kendilerini ibâdete veren, bundan dolayı târik-i dünyâ denilen münzevîlerin yanı sıra bütün âbid ve zâhidler halvetin lüzumuna inanırlar. Ancak bunlar halvetin şekli konusunda farklı kanaatlere sahiptirler.

İlk zamanlarda zâhidler insanlar arasında bulunmayı pek hoş karşılamaz, ihtilât, muhâlata, hilta dedikleri bu halden sakınır, fakat mutlak anlamda uzleti tercih etmez, inzivâya çekilme ve dünyayı terk etme cihetine de gitmezlerdi. Onlara göre zâhid ve sâlik, bedeniyle toplum içinde, gönlüyle Allah yanında olmalıdır. Zâhirde halk ile, bâtında Hak ile olmak şeklinde ifade edilen bu anlayışa göre insanın Hak ile bulunması için halktan ve toplumdan kopması gerekmez.

İnsan halk içinde bulunurken de halvette olabilir ki -bu anlayış sonraki dönemlerde Nakşbendîlerce halvet der-encümen şeklinde ifade edilmiştir. (Uludağ, Halvet, 1997, s. 386-387)- Ancak halvethâne ve çilehânelerde özel olarak inzivâya çekilmeye taraftar olmayan mutasavvıflar ve tarikat ehlinin de bu genel anlamda olmasa da kalplerinin mâsivâ zulmetinin etkisinde kalmasından endişe ettikleri için gereğinden fazla halk arasında bulunmayı hoş karşılamadıklarını ve halveti tercih ettiklerini söylemek gerekir. Bu keyfiyet Minhâcü'l-Fukarâ'da şöyle dile getirilir:

"Kāşânî der ki, "Bil ki, tahkîkan sülûk, Melik-i Cebbâr'ın tecellîsinin husûli için kalb evini mülâhaza-i ağyârdan tahliye kılmakdır. Pes bir kimse sarây-ı kalbi ağyârdan tahliye eylemek murâd eyleye, onun üzerine lâzımdır ki, kapıları bağlaya ve perdeleri kapayıvere. Ya'nî havâss-ı hamse kapılarını bağlaya ki, onun üzerine turuk-ı vesvâs münsedd ola!" Pes tarîkimizde âkil olan ol kimsedir ki, bu âlem-i halkdan firâr eyleyip künc-i halvetde karâr eyleye. Tâ ihtiyâr-ı halvet etmekle bu havâssın durrundan ve bu halkın mekr ve şerrinden emîn ola. Nitekim Hz. Mevlânâ buyururlar:

Mesnevî:

قعر چه بگزید هر کو عاقل است　　ز آن که در خلوت صفاهای دل است

ظلمت چه به ز ظلمتهای خلق　　سر نبرد آن کس که گیرد پای خلق

[Aklı olan kimse oturmak için kuyu dibini seçmiştir. Çünkü gönül safâları halvetdedir. Kuyunun verdiği karanlık halkın verdiği karanlıklardan daha iyidir. Halkın ayağını tutan, halkla karışıp görüşen, başını kurtaramamış, selâmete erişe-

memiştir.]" (Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, 2000, s. 1299-1300 (beyit); Ankaravî, Minhâcu'l-fukarâ, 2008, s. 152-153)

Mevlevîlikte çile anlayışı ve uygulaması tarikat pîri Hz. Mevlânâ ve kurucusu Sultan Veled (v.712/1312)'in uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ bizzat kendisi Şam'dan döndüğünde Burhâneddin Muhakkık Tirmîzî'nin (v. 641/1244) nezaretinde tasavvufî eğitimine başlamış, Kayseri'de hücreden hiç çıkmadan peş peşe kırkar günlük üç çile çıkarmıştır. (Ankaravî İ. vr. 5b)[2] İsmail Rusûhî Ankaravî bu hadiseyi ve daha sonra tarikat geleneğindeki yaklaşımı şöyle dile getirir:

> *Hz. Mevlânâ bidâyet-i hâllerinde halevât-ı kesîreye müdâvemet kıldıkları ve nice nice erbaînler çıkardıkları menâkıblarında mestûr ve beyne'l-fukarâ meşhûrdur. Ammâ ba'de mülâkâti'ş-Şems, terk-i halvet ve ihtiyâr-ı celvet kılmışlardır. Ammâ ekser-i evkâtde yine uzletden hâli' olmazlardı. Pes selefin revişi halefe tarîkatdır. Öyle olunca tarîkimizde sâlike halvet çıkarmak şart olur. Ve lâkin ekser-i hulefâ terk-i halvet ve ihtiyâr-ı celvet etmişlerdir ve tarîkate böyle gitmişler. Zîrâ halvetden murâd; "hâne-i kalbi ağyârdan tahliye kılmakdır". Ve "yâr ile hâne-i dilde musâhib olmakdır". Bu haslet ise mâsivâdan perhîz etmekle ve nefsi pûte-i riyâzetde eritmekle de mümkün olur ve ele gelir. Onun için terk-i halvet ve ihtiyâr-ı celvet kılmışlardır. (Ankaravî, Minhâcu'l-fukarâ, 2008, s. 277-278)*

Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye'de anlatıldığına göre de Mevlevîliğin kurucusu ve tarikat âdâb ve erkânını oluşturan şahsiyet olarak kabul edilen Sultan Veled, 654/1256 senesinde Hz. Mevlânâ'nın izin ve işaretiyle erbaîn çıkarmak için halvethâneye girmiştir. (Sahih Ahmed Dede, 2003, s. 177) Sultan Veled'in çile ve mahiyeti hakkında üslubu Hz. Mevlânâ'nın tatbiki ve tecrübesiyle mutabıktır.

Maârif'inde Mevlevî çilesinin klasik mânâda halvet ve uzletten ayrılışına da işaret eden önemli bilgiler vermekte, bu düşüncelerini de Mesnevî'den beyitlerle şu şekilde desteklemektedir:

> *Çile çıkarmak enbiyânın âdeti değildir. Bu bir bid'attir. Evet dostlar kötü olursa onlardan bir kenara çekilmek kötü bir iş olmaz. Fakat iyi dostlardan uzaklaşmak câhilliktir. Çünkü 'Cemaat rahmettir' buyurulmuştur. Bu diğer*

2 Ayrıca bkz. (Bediüzzaman Furuzanfer, 1990, s. 60; Kösec Ahmed Dede, 2008, s. 52).

varlıklarda da görülüyor. Mesela, cansız bir bitki, yalnız başına layıkıyla büyüyemez. Fakat kırlarda kendi cinsinden olanlarla beraber daha kuvvetli yetişir. Su az olunca akmaz; olduğu yerde kalır, kokar. Çoğalırsa bir dere haline gelerek akıp gider. İşte her şey böyle kendi cinsiyle kuvvet bulur. Atlar hemcinsleri ile daha iyi yol yürürler. Şu halde uzlet, yabancılardan olur yardan değil! (Sultan Veled, 1991, s. 359-360)[3]

خلوت از اغیار باید نه ز یار　　پوستین بهر دی آمد نه بهار

عقل با عقل دگر دو تا شود　　نور افزون گشت و ره پیدا شود

نفس با نفس دگر خندان شود　　ظلمت افزون گشت و ره پنهان شود

Ağyârdan halvet etmek gerek, yârdan değil! Kürk kışın işe yarar, baharda değil! Akıl başka bir akılla birleşti mi nûr artar, yol meydana çıkar. Fakat nefis, bir başka nefisle sevinir, gülerse karanlık çoğalır, yol gizlenir. (Mevlânâ, Mesnevî-i Mânevî, 2000, s. 25-27)

İsmail Rusûhî Ankaravî'nin naklettiği şu beyitler de Hz. Pîr'in -Hak lisanından- aynı hakîkati dile getirdiğine işaret sayılmaktadır:

دل از اغیار خالی کن　　چو عزم کوی ما داری

نظر برغیر مامفکن　　چو قصد روی ما داری

[Gönlünü ağyârdan hâli' kıl! Çünkü bizim diyârımıza gelmek istiyorsun. Bizden gayrıya nazar atma! Çünkü bizim cemâlimizi arzuluyor, bizi istiyorsun.] (Ankaravî, Minhâcu'l-fukarâ, 2008, s. 153)

Sultan Veled'in Mesnevî'den nakillerle desteklediği bu fikirleri Mevlânâ'nın halvete girmek istediğinde kendisine söylediği sözlerle de mutabıktır. Çünkü, Sultan Veled babasından halvete girmek için izin istediğinde Hz. Mevlânâ ona; "Bahaeddin, halvet Muhammed ümmeti için değildir. Bizim dinimizde bid'attir.

Fakat Mûsâ ve İsâ (a.s.) şeriatında halvetin yeri vardır. Bizim bütün bu çalışıp çabalamalarımız, oğullarımızın ve dostlarımızın rahat ve huzurunu yerine getirmek içindir. Halvete lüzum yok, zahmet çekme, mübârek vücudunu incitme!" (Eflâkî, 1956, s. 590; Anbarcıoğlu, 1991, s. VIII-IX) demiştir.

3 Sultan Veled'in Mevlevî çilesinin temellerini teşkil eden çile, riyazet ve mücâhede konularındaki fikirleri için ayrıca bkz. (Küçük, 2005, s. 127-129).

Mevlevî gelenekte çile, diğer tasavvufî tavırlarda kendini gösteren halvet ve uzletten farklı bir mahiyet arzetmiş, ferdî ve mutlak tecride dayalı bir üsluptan çok, belirli bir derviş topluluğu ile hemhâl olup her yönüyle sohbet, hizmet ve paylaşıma dayalı bir hal almıştır.

Hülasa, Mevlevîlikte sülûk, halvet ve uzletle değil, sohbet ve hizmetledir. Bu anlamda bin bir günlük Mevlevî çilesinde ağır riyazetler, riyâzât-ı şâkka yoktur. Çile, ilk bakışta her ne kadar eziyet ve zahmet çekmek anlamlarına gelse de, Mevlevî çilesi insan güç ve takatının üstünde meşakkatler ve mahrumiyetlerle dolu, klasik mânâda bir halvet ve uzlet değildir. (Duru, 1952, s. 202-203) Nitekim Sâkıb Dede bu hususa şöyle işaret eder:

Kûşe-i vahdet ne hâcet zevk-ı rûhânî için
Var iken sadr-ı kabûl-i bezm-i ihvân-ı safâ (Arı, 2003, s. 193)

Mevlevî gelenekte de seyr ü sülûk usûlü olarak çilenin mahiyetine işaret eden bilgiler aktarılmıştır. Mevlevîlikte seyr ü sülûk, hizmet ve sohbete dayandığı, hatta bu eğitimin bir aşamasında sâlikin şeyhin hizmet ve sohbetine daha yakın olabilmesi için şeyh köçeği adıyla bir hizmetin kararlaştırıldığı mâlumdur.

Mesela Tâhirü'l-Mevlevî böyle bir hizmetle vazifelendirildiğinde şeyhinin kendisine; 'Derviş Tâhir, oğlum, tarîkimiz hizmet ve sohbetten mürekkebtir' (Tâhirü'l-Mevlevî, 1995, s. 49) dediğini ifade etmektedir. Kendisi de bu hadiseyi şu şekilde yorumlamaktadır:

"Tarîkimiz esâsen hizmet ve sohbet nâmıyla iki kısım üzerine mebnîdir. Şûle-i aşk-ı dil-efrûz ve mücâhedât-ı hestî-sûz ile sohbet-i şeyhe kâbiliyet husûlü için hizmet takdîm edilmiştir." (Tâhirü'l-Mevlevî, 1995, s. 37)

Mevlânâ'nın seyr ü sülûk yolunun sohbet ve hizmetten ibaret olduğu Yenikapı Mevlevîhânesi müellifi İhtifalci Mehmet Ziyâ tarafından da dile getirilmektedir:

"Uzemâ-yı tarîkattan her biri dâire-i mahremiyetine intisâb edenleri muhtelif suver ve vesâit ile uyandırdıkları gibi, Hz. Mevlânâ Celâleddin Rûmî de dervişân ve mensûbîni sohbet ile yâni görüşmekle birbiriyle karışıp mânevî bir hayatın lezâiz ve eşvâkıyla uyandırmak istiyor." (Mehmet Ziyâ, 2005, s. 220)

Tasavvufta seyr ü sülûk ve bunun Mevlevîlikte almış olduğu şekil itibarıyla bin bir günlük sohbet ve hizmet, gelenekteki halvet ve uzlet gibi seyr ü sülûk

usûllerinin bir Mevlevî dergâhının matbahında rızâ talebiyle girilen "çile" ye dönüşümünü ifade etmektedir.

Tasavvufî anlayışta halvet, uzlet, çile gibi seyr ü sülûk uygulamalarının zamanla Mevlevîlerde de görüldüğü üzere bazı tarîkatlar ve ekollerce "celvet", "celvette halvet", "hizmet", "sohbet", ve "halvet der encümen" şeklinde gelişerek değişim gösterdiği "el kârda gönül yârda!", "Halk içinde Hak ile berâber olmak" gibi düsturlarla ortaya konulduğu görülmektedir.

Ancak Şeyh-i Ekber İbnü'l Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye'de "Halvet'in Terki" bâbında bu değişime kaynak oluşturacak bir değerlendirme ile karşılaşmaktayız. İbnü'l Arabî Halvet'in celvete dönüşümünü seyr ü sülûkün nihâyetinde ulaşılacak olan bir makâmın, "müşâhede"nin bir neticesi olarak görmektedir:

"Tahkîkan vahdet-i zâtın keşfi halveti men' eyler, gerçi halvetde dahi olursa. Pes şol vakitte ki vahdet-i mutlaka keşf ola ve ağyâr kalmaya. Sâhib-i halvet bilir ki, ol halvetde değildir. Farazâ keşften sonra halvet-i ma'hûdeyi ittihâz eylemek sâhib-i halvetin cehline delâlet eyler. Zîrâ inde'l-keşf kendi cehlini bilir. Cehli budur ki, âlem-i kesreti ağyâr bilip, künc-i hâneyi ondan hâli' anlar. Pes insan zâhirde ve bâtında İlâhından gayrı görmeyince halvet ona muhâl olur. Pes sen ki bu müşâhedenin sâhibi olasın. Sâhib-i celvet olursan celvet, terk-i halvet etmeye derler." (İbnü'l-Arabî, 2004, s. 178; Ankaravî, Minhâcu'l-fukarâ, 2008, s. 154)

*****

Tebliğimizi Mevlevî geleneğin "Uzlet"in taşıması gereken şartlar üzerine bir değerlendirmesiyle nihayete erdirelim.

"Uzlete dört haslet lâzımdır ki, uzletin her bir harfi bir haslete delâlet eyler. Meselâ uzletin (ع) "ayn"ı ilme, ve (ز) "ze"si zühde (ل) "lâm"ı lillah olmasına, ve (ت) "te"si takvâya delâlet eyler. (ع) "ayn"-ı ilim olmasa uzlet "zillet" olur. Ve eğer (ز) "ze"-yi zühd olmasa "illet" olur. Ve eğer (ع) "ayn"-ı ilim ve (ز) "ze"-yi zühd ikisi bile olmasa uzlet mahzâ meşakkat olur. Ve sâhib-i uzlet bu ikisinsiz ta'zîb-i hayvân bilâ-fâide kılar. Ve eğer bu uzlet (ل) "lâm"ı lillah'dan ârî olursa hemân izzet ve riyâset murâd olur. Ve eğer (ت) "te"-yi takvâdan berî olursa mahzâ halkdan "azl" olduğu kalır. Pes uzletin her harfi bir şarta delâlet kılar ki, uzlet edene bu dört şart vâcib olanlardandır. (Ankaravî, Minhâcu'l-fukarâ, 2008, s. 155)

*****

KAYNAKÇA

Anbarcıoğlu, M. (1991). Giriş. *Maârif.* içinde İstanbul: MEB.

Ankaravî, İ. (2008). *Minhâcu'l-fukarâ.* (S. Arpaguş, Dü.) İstanbul: Vefâ.

Ankaravî, İ. (2009). Risâle-i Usûl-i Tarîkat ve Bîât. *Mevlevîlik'te Ma'nevî Eğitim.* içinde İstanbul: Vefâ.

Arı, A. (2003). *-Mevlevîlikte Bir Hânedanlık Kurucusu- Sâkıb Dede ve Dîvânı.* Ankara: Akçağ.

Aşkar, M. (2004). *Niyâzî-i Mısrî -Hayatı, Eserleri, Görüşleri-.* İstanbul: İnsan.

Bediüzzaman Furuzanfer. (1990). *Mevlânâ Celâleddin.* (F. N. Uzluk, Çev.) İstanbul: MEB.

Duru, C. (1952). *Tarihî Simalardan Mevlevî.* İstanbul.

Eflâkî, A. (1956). *Menâkıbü'l-Ârifîn.* (T. Yazıcı, Dü.) Ankara: TTK.

Eraydın, S. (1993). Çile. *DİA* (s. 315-316, VIII). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Gölpınarlı, A. (tarih yok). Çile. *İA* (s. 397-399, III). içinde

İbnü›l-Arabî. (2004). *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Cilt I). (N. Cerrâh, Dü.) Beyrut: Dâru Sâdır.

Kösec Ahmed Dede. (2008). *Tuhfetü'l-Behiyye fi't-Tarîkati'l-Mevleviyye Tercümesi -Zâviye-i Fukarâ-.* (A. Üremiş, Dü.) Konya: Serander.

Küçük, H. (2005). *Sultan Veled ve Maârif'i.* Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi.

Mehmet Ziyâ. (2005). *Yenikapı Mevlevîhânesi.* İstanbul.

Mevlânâ, C. (2000). *Mesnevî-i Mânevî* (Cilt I). (T. Sübhânî, Dü.) Tahran: İntişârât-ı Revzene.

Mevlânâ, C. (2000). *Mesnevî-i Mânevî* (Cilt II). (T. Sübhânî, Dü.) Tahran: İntişârât-ı Revzene.

Sahih Ahmed Dede. (2003). *Mecmuatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye -Mevlevîlerin Tarihi-.* (C. Zorlu, Dü.) İstanbul: İnsan.

Schimmel, A. (2001). *İslâm'ın Mistik Boyutları.* (E. Kocabıyık, Çev.) İstanbul: Kabalcı .

Sultan Veled. (1991). *Maârif.* (M. Anbarcığlu, Çev.) İstanbul: MEB.

Sühreverdî. (1993). *Avârifü'l-Maârif -Tasavvufun Esasları-.* (K. Yılmaz, & İ. Gündüz, Çev.) İstanbul: Erkam.

Tâhirü'l-Mevlevî. (1995). *Çilehâne Mektupları.* (C. Kurnaz, & G. Erişen, Dü) Ankara: Akçağ.

Tosun, N. (1995). *İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet.* İstanbul.

Uludağ, S. (1997). Halvet. *DİA* (s. 386-387, XV). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Uludağ, S., & Eraydın, S. (1995). Erbaîn. *DİA* (s. 270-271, XI). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.